

י ש ע י ה ו .

- א ח' כ ע י ר נ צ ו ר ה . ש מ ו ר ה ש ל א י כ נ ס ו א ל י ה ב נ י א ד מ ו ל א י צ א ו מ מ נ ה
(ו ע' ב א ו ר ו ל י ש ע י' מ י ח ו' ו ל ס י ה ד').
- " י'נ, ק ר ו א מ ק ר א . ו כ נ ע ל מ כ ו נ ה ר צ י ו נ ו ע ל מ ק ר א י ה (י ש ע י' ד' ה') -
ה מ ק ו מ ו ת א ש ר י ת ק ב צ ו כ ה מ ב מ ק ר א י ק ד ש .
- י' י'ח כ ש נ י מ . ה ו א ב ל' ע ר ב י ק ר מ ז . מ ש י צ ב ו ע ב ש נ י מ .
- י' כ' ח ר ב ת א כ ל ו . ת ו ש מ ו מ א כ ל ל ח ר ב . כ ע נ י נ ו א כ ל ה ח ר ב ו ש כ ע ה (י ר מ י'
מ י' י').
- ב' ו נ ה ר ו א ל י ו כ ל ה ג ז י מ . י ב י ש ו ו י ת ב ו נ נ ו . מ ל' א ו ת ר א י ו נ ה ר ת
(י ש ע י' ס' ה') כ ל ז מ ר ת ת ב ו נ נ י . כ ד נ ה י ר נ א לך ת ק ע ל י (ר י ה ל י ד). ו ע נ י נ א ח ר
ה ב י ש ו א ל י ו נ ה ר ו (ת ה' ל י ד ו') ש ה ו א מ ל' ו נ ה ו ר א ע מ י ה ש ר א (ד נ י א ל ב' כ י ב).
י' ו' ו ב י ל ד י נ כ ר י מ י ש פ י ק ו . ו כ ע צ ת ה נ כ ר י מ ה מ מת נ ה נ י מ , ו כ נ א מ ר
ה ת ר ג ו מ ; ו ב נ י מ ו ס י ע מ מ י א א ל י י .
- י' י'ח, ע י נ י ג ב ה ו ת א ד מ . ע נ י נ ו מ נ ה ה פ ו ד ; ג ב ה ו ת ע י נ י א ד מ .
- י' כ' ל ח פ ר פ ר ו ת . ה ו א א צ ל י ש מ ע ו פ . ו ה ק ר ו ב ש נ ק ר א כ נ ל ר ו ב נ ק ר ו
א ת ה פ י ר ו ת .
- ג' ח כ מ ח ר ש י מ . ת ר ג ו מ ח ר מ ו מ י מ ח ר ש י מ . ו ע' ב א ו ר ו ל מ י ב כ י ד י י ד .
- י' ה' י ר ה ב ו . י מ ש ל ו , ו כ נ א מ ר ה ת ר ג ו מ י ש ל מ ו , ו כ נ לך ה ת ר ג מ ו ו ר ה ב ר עך
(מ ש ל י ו' ג') כ ל ז מ ר פ ר ע ח ו בך ו ה ש ל י מ ו ב ש ל ו .
- י' י' א מ ר ו צ ד י ק כ י ט ו ב כ י פ ר י מ ע ל ל י ה מ י א כ ל ו . ר י ל
מ ע ל ל י .
- י' י'ד, ו א ת מ כ ע ר ת מ ה כ ר מ . כ ל ז מ ר ר ע י ת מ א ו ת , מ ל ש ו נ ו ש ל ח א ת
ב ע י ר ה ו כ ע ר ב ש ר ה א ח ר (ש מ ו ת כ י ב ד').

- ג. ט"ו. ופני עניים תטחנו. ר"ל תובישו ותחפירו.
- ז. ט"ו. הלוך וטפוף תלכנה. הולכות בעטיפת הגוף ונענעו אצל צד ודומה לארמית, אשר הצין מים סוף (דברים י"א ג') – דאמ"ף. כי ההצפה היא תנועה ונרנוד. וטוב בעיני למאר שיהיה נגוד מדברי רז"ל (יומא מ"ח) על הכתוב ומלא חפניו – לא מחוקות ולא גרושות אלא טפופות, כלומר מכוונות, כי הדבר המכוון הוא השהו בין שני הקצוות וכאלו הליכתן היתה מכוונת ושהו ומתוקנת להחנות אצל האנשים ולהטעותם.
- ח. י"ח. השבים ים. הטבעות שעל הרגלים, ובערבי כלאכיל. והשהרונים. חלי כדמות ירח.
- ט. י"ט. הנטיפות. פרושו בו ענקים. ואפשר שדומה לערבי שקורין לבדולח נטף, והאחת ממנו נטפה ואומרים גם כן לנזמים נטף, ודעתי נוטה בנטיפות אל שהם נזמים יותר. – והשרות. תרגום וצמיד (במדרב ל"א ג') ושירין. וכן חח ונום (שמות ל"ה כ"ב) שירין ושכין. ואני רואה כי כל מה שמקיף את היר נקרא שיר בארמית. ורב שרירא נאון פירש שיר (משנה שבת ה' א') טבעת גדולה ביד הסוס או ברנל, והביא ראיה מן הנטיפות והשרות. ואינו רחוק שיהיה זה נגור משור, שהוא חומה המקיף למדינה.
- י. כ'. הפארים. הם הנזרים. – הצערות. מתכשיטי הזרוע, כאשר אמר: ואצורה אשר על זרועו (ש"ב א' י'). – בתי הנפשו. הוא מין מן החלי, תולדות אותו הנשים על לבן. – הלשנים. ניכ ממני החליה ובערבי דמאלנ. הצניפות. צניף בל' ערב, והחפץ בו המצנפת שנקראה כן בעבור שיכרכוהו ויהפכוהו ויצנפוהו על הראש.
- יא. כ"ב. והחרטים. כמו והמטפחות ונקראים בערבי מנאדיל.
- יב. כ"ג. הנליונים. האזורים. ופרשו בו ניכ החלוקים הדקים.
- יג. כ"ד. מקיהיה. מק הוא מהכפולים, ובלשון רבותינו (מ' שבת ט' י'): מקק ספרים, למה שנרקב מהם, ומהו: ונמקו כל צבא השמים (ישעי' ל"ד ד'). – ותחת מעשה מקשה קרה. במקום התכונה השנה והמראה השנה ביזוי ובהדר, ר"ל יפי שער הראש והזקן קרחה ומריטה. ואין מעשה סמוך למקשה ולפיכך הוא בסגול.
- יד. כ"ו. ונקתה לארץ תשב. אכלם עד שתהיה הארץ ריקה מהם, והישיב המתרגם באמרו: ותרוקן ארעא ותחרוב, וכן ונקת לא אנקך (ירמ' ל' י"א), כלומר לא אכלך ולא אנקה העולם ממך, ולולא שהוציאו רז"ל ונקת לא ינקת (שמות ל"ד ז') מן הענין הזה, היה אפשר לפרש שהוא נושא עין ולא יכלה ויכרית.
- ה. מ' קראה. ע' באורו לא' י"ג.
- ו. ב'. ויעש באושים. קוציב. וראיה לזה: תחת חטה יצא חוח ותחת שעורה באשה (איוב ל"א מ').
- ז. ה'. הסר משכתו היה לב ער – למרעה, ע' לעיץ ל"ג י"ד.
- ח. י"א. יין ידליקם. הטעם יין ידליקו (כלומר ירדפו אחרי יין) על ענין שכר ירדפו.

ה יי. וחרבות מחים נררים יאכלו. מחים - מלאים, כי האכילה נפלה על המדויב. ואפשר שיהיה מחים תאר למתואר חסר עימ מתים. ויהיה פרושו שמנים נגזר מן ומוח עצמותיו ישקה (איוב כ"א כ"ד). והשעור על הדרך הזה: עולות כרים מחים וחרבות כרים מחים והדומה לו, כלומר מלאים שמנים. וזה הפרוש יותר טוב וראוי במלה הזאת אצלי.

כ"ד. וחסש להבה ירפה. חשש היינו קש, וכן בערב אלחשיש, וכן תהרו חשש תלדו קש (לקמן פ"ג י"א).

כ"ה. כסוה. ענינו וענין סחי ומאוס (איכה ג' מ"ה) שוה, אלא שהלמד מסחי נהפכה עין בכסוה. ואינו רחוק אצלי שיהיה כסוה מל' סחי ומאוס על רמיון ולדבר על ה' תועה (ישע' ל"ב ו'), ויהיה השורק בו במקום החלם. וענין כסוה וסחי דומה לל' הערב שמפילין הלשון הזה על גרירת המיט מן הארץ, ויהיה סוה וסחי שם למה שמגרדין מן הארץ ומשליכין כשמכירים את המקום.

ל'. ונבט לארץ. פעל חולף ככר (=עבר מבנין פֿעַל), כמו נכר אותו אלהים בידי (ש"א כ"ג ז'). וההפיעל: לא הביט און ביעקב (במדבר כ"ג כ"א). ב ע ר י פ י ה - בקרבנותיה, כמו יערף מזבחותם (הושע י"ב) - יהרוס, יחריב. י. ו ע י נ י ו ה ש ע. דומה לארמית, שאמר (התרגום) וטח את הבית (ויקרא י"ד מ"ב) וישוע ית ביהא. השע - טוח (צווי).

י"ב. ורבה העזוב ה. שם עימ חלושה (שמות ל"ב י"ח) והמיב המתרגם שאמר בו: ותסני צדיותא, כאלו אמר ורבה השממה.

י"ד. העלמה. אפשר שתהיה בתולה ואפשר שתהיה בעולה, וכאן פירושה בעולה. וראיה חזקה לזה מן ודרך נכר בעלמה. (משלי ל' י"ט), שאלו היתה בתולה אז המעשה ההוא נראה וניכר, אבל רצה בלתי הבתולה, ועל כן חברו עם אמרו דרך נשר בשמים דרך נחש עלי צור דרך אניה בלב ים, כי הליכת אלה על המקומות האלה אינה ניקרת ואינה ידועה, מפני שאין עושין בהם דבר, ודרך נכר בבתולה נכר ונגלה בעבור מעשהו. וכיון שהדבר כן לא רצה באמרו ודרך נכר בעלמה, כי אם זולת הבתולה. הלא תראה שהוא אומר אחריו: כן דרך אשה מנאפת אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און. ואמרו אכלה כנוי למשגל. וענין עלמה ונערה אחד, כאשר אמר והיה הנערה אשר אמר אליה (בראשית כ"ד י"ד). ונערה ניב אפשר שלא תהיה בתולה, כמיש: למי הנערה הזאת (רות ב' ה') ואחיב אמר עליה: והיה העלמה היוצאת (כ"ד מ"ג) וזאת בתולה. וכן שתי הלשונות האל שוות באנשים גם כן אמר שאול על דוד בן מי זה הנער אבנר (ש"א י"ז נ"ה), שאל אתה בן מי זה העלם (שם שם נ"ז) והתבאר מזה עוד כי נער ועלם אחד. והארכתי בכאור הענין הזה מפני שהנצרים מבלבלים בדבר, הגה העלמה הרה ומפרשים אותה בתולה, וכבר טענתי על כל מי שדבר עמי מהם בראיה הזאת.

י"ט. ובכל הנעצוצים. אפשר שהוא שקורין לו הערב גֶּעְעִי. וראיתי מפרשים שמפרשים בו סָקָר בערכי. - ובכל הנהלוים. פרושו בו בל' ערבי ינבות.

- י כִּנְיָ, שְׁמִירָה. כְּעֶרְבִי חֶסֶק. שִׁית כְּעֶרְבִי קִצְוֹם. הַפְּסוֹק הוּא מְרַבֵּר עַל אֶרֶם
וְיִשְׂרָאֵל, צוּרֵי יְהוּדָה, וְהַפְּסוֹק כִּיָּה, וְכָל הַהָרִים כֹּונְתוֹ לַהֲרֵי יְהוּדָה.
א' גִּלְיֹון גִּדְּוֹלָה. אֲנִתָּה.
ח' מִטּוֹת כִּנְפֵיָו. עֲקְרוּ מוֹט וְנִכְלָעָה הוּוּ בְּשִׁית, וְהוּא שֵׁם קְבוּץ (רַבִּים)
וְעֵינֵינוּ הִיילֹוֹתֵינוּ.
ט' רָעוּ עַמִּים וְחָתוּ. רָעוּ הוּא כְּמוֹ חָתוּ, מִלִּי תְרוּעָם בִּשְׁבַט בְּרוּךְ
(תה' ב' ט').
י' כִּי אֵין לוֹ שְׁחָרָה. כְּלוּמָר אֵין לוֹ כְּאוּרָה.
י' כִּיב, מַעֲוָף צוֹקָה. מַעֲנִין עוֹשֶׂה שְׁחָר עֵיפָה (עֵמוֹס ד' י"ג). רָצָה לְבָאֵר
בְּאִמְרוֹ, חֲשֻכָה, וְאָמַר שֶׁהוּא חֲשֻכָה צוֹקָה, לֹא חֲשֻכָה קִדְרוֹת הָאוּרָה; וְהוּא
אִמְרוּ מַעֲוָף צוֹקָה. וְעַל זֶה אָמַר עוֹד, וְאִפְלָה מִנְדָּח, כְּלוּמָר אִפְלָה מִתְּפַשְׁמַת
וְכוֹלָלָתָה, כְּלוּמָר צוֹק הֵעֵת וְהָעֵנִי. אֲבָל אִמְרוּ כִי לֹא מַעֲוָף לֹאֲשֶׁר מוֹצֵק לֹא
(שֵׁם שֵׁם כִּינְיָ). עֵינֵינוּ מֵה שְׁאוּמָר, כִּי כֹאֲשֶׁר סִפֵּר בְּרֵאשׁוֹנָה מֵה שִׁמְכִיאוֹ עַל
הָאוֹיֵב מֵהַצָּרָה וְהַמְצוּקָה הַמְדוּמִים בְּחֲשֻכָה וְבִאִפְלָה, אָמַר, אֲבָל זֶה הַמוֹצֵק לוֹ,
רוֹצֵה שְׁבַט יְהוּדָה, אֵין מַעֲוָף לוֹ כֹאֲשֶׁר אִירַע תַּחֲלָה לְיִבְלֹון וְנִפְתָּלִי אֲשֶׁר
הִגִּילָה מֶלֶךְ אֲשׁוּר וְכֹאֲשֶׁר אִירַע בְּאַחֲרוֹנָה לְרֹאזֹון וְגַד וְחָצִי שְׁבַט מְנַשֶּׁה. וְהִלְמַד
בְּלֹאֲשֶׁר נִוְסַפְתָּ, וְהִיָּה מַעֲוָף עַל הַדֶּרֶךְ הוּוּ פַעוּל מִן הָעֵיף כְּמוֹשֵׁב מִן הַיָּיִב
וּמוֹרֵם מִן הָרִים. וְיִתְכֵן לְהִיָּוֹת מַעֲוָף שֵׁם, כְּמוֹ מִקְטֵר מְנַש (מִלֵּאכִי א' י"א),
אֲשֶׁר הוּא בַעֲנִין קִטְרַת מְנַשָּׁה, כֹאֲשֶׁר בְּאִרְנוּ בְּסִפֵּר הַתּוֹסַפְתָּ, וְכְמוֹ שְׁבַעַה
וְשְׁבַעַה מוֹצֵקוֹת (וְכִרִי' ד' ב') וְרַחֵב מְקוֹם הַמוֹנֵחַ (יְחֻזְקָאֵל מִיא י"א), וְתַהֲיָה
לְמַד בְּלֹאֲשֶׁר עַל הַדֶּרֶךְ הוּוּ לְסַמִּיכָה וְיַהֲיָה פְרוּשׁוֹ וְאֵין עֵיפָה לְמוֹצֵק לוֹ,
כְּלוּמָר יִסְתַּלֵּק וְיִסּוּר מַעֲלִיו מֵה שֶׁהוּא בּוֹ מְצוּק הָעֵנִין. וְלִשׁוֹן הַנִּקְבָה ב', לֹאֲשֶׁר
לֹאֲשֶׁר מוֹצֵק לֹא - לְעָדָה.
ז' כִּי כִלְסָאֵן סוֹאֵן בְּרַעֲשֵׁי. כֹל עֵינֵין רַע יִהְיֶה מְרַעֲשֵׁי אוֹתוֹ, וְכֹל
דְּבַר רַע שִׁיְהִיָּה מְנִיעַ אֲלֵינוּ מְאוֹיְכֵינוּ וְכֹל צָרָה שֶׁהִיָּתָה מְנַעַת אוֹתֵנוּ מֵהֶם
כְּבֵר כֹּלָה הַכֹּל וְנִמְחָה וְנִכְרַת בְּבִרְכַת זֶה הַמוֹשֵׁל שְׁאִמֵּר עֲלֵיו: כִּי יִלְד יוֹלֵד
לָנוּ, וְאִמְרוּ עַל הַצָּרוֹת הַמְנִיעוֹת אוֹתָם וְשִׁמְלָה מְגוֹלָלָת בְּרַמִּים הוּא עַל דֶּרֶךְ
הַעֲבֵרָה וְהַשְׁאֲלָה. וְזֶה מֵה שֶׁנִּזְמֵן לִי לְפַרְשׁוֹ. וְהִלֵּאֵהִים יוֹדַע הָאֲמִתָּה.
י' יִנְיָ, כִּפָּה וְאִנְמוֹן. כִּפָּה - עֵנָף, וְנִקְרָא כֵךְ מִפְּנֵי שֶׁהוּא כְּפוֹף. וְאִנְמוֹן הוּא
נִמָּא וְכֹל עֶרְבִי בְּרִדִי.
י' יִזְיָ, וִיתָאֲבִיכוּ גִאוֹת עֲשֵׂן. עַל מִשְׁקַל וְיִתָּאֲבִילוּ הָעַם, וְהִיא מִלָּה יְחִידָה
וְעֵינֵיָה הַגְּבִהוֹת וְהָעֲלִיָּה. וְכְבֵר פִּרְשׁוּ בָה עֵינֵין עוֹבִי-הַתְּעוּבָה.
י' דִּי, בִּלְתֵּי כִרַע וְנֹו'. בִּלְתֵּי - עֵינֵינוּ אֵלָּא, אֵלָּא שְׁכַרְעֵתָם אֲסִירִים
וְנִפְלָתָם הָרוּגִים.
י' כִּיָּה, תְּבִלִּיתָם. ע' כְּאוּרָה לְיוֹקְרָא כ' יִיב.
י' כִּיָּו, וְנִשְׂאוּ בְּדֶרֶךְ מְצִרִים. כְּלוּמָר עַל מְנַהֲגוֹ בְּמִצְרִים, רִי"ל כֹאֲשֶׁר
קָרָם מִמַּעֲשֵׂהוּ בָהֶם; וְכֵן וּמִטְהוֹ יִשָּׂא עֲלֵיךְ בְּדֶרֶךְ מְצִרִים, כְּלוּמָר כֹאֲשֶׁר עָשׂוּ
עִמָּכֶם וְכֹאֲשֶׁר עָשׂוּ לָכֶם.
י' לִיד, בְּאִדִּיר. בְּגִזְוֹן גִּדְּוֹל שְׁכוּרְתִין בּוֹ אֵילָנוֹת וְכֹל עֶרֶב כְּרוֹזִין.

- יא. וּמַאֲיִי הַיּוֹם. המקומות המוקפים מים, ובלי הערב לזאיר.
 יד. וְעַפּוֹ בְּכַתְּף פְּלִשְׁתִּים. בכתף – צד ופאה.
 טז. וְהַחֲרִים. יגור, יכרות. ואמרו רבותינו (בכורות מ'): החרום הוא שמיתר חוטמו נכרת, ומיתר החטם הוא החוצץ בין שתי האפים. – בַּעֲיֵם רוֹחוֹ. פרשו בו בכח רוחו בתמורת האֵלֶיךָ מן העיין, מן איום וגורא (חבקות א' ז').
 יג. פֶּתַח חַיִּי נְדִיבִים. חרבות (פתח – חרב). ע' כאורו לירמי' כיא לִינִי.
 י. כּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכִסְיָהֶם. קרא הכל (כל הכוכבים) כסילים עיד העברה, כי אין כסיל כי אם כוכב אחר ידוע.
 טז. וְכֹל הַנֶּסֶפָה. כלומר וכל המתים ימותו בחרב, וכל מי שהגיע עתו ימות הרגו ולא על מטתו.
 כ. כִּי־אֵלֹהִים. פרשו בו נמיות.
 יד. מִדְּהִבָּה. פירושו גבית הזהב, תרגום זהב – דהבא.
 ו. בַּלְתִּי סְרָה. אלא שהיא משונה, כלומר חזקה מכל מכה (ע' באורו לעי' י' ד'). ויתכן שיאמר אלא שהיא בלתי סרה – ולא נפרדת בהסתר לא, כאלו אמר, בלתי לא סרה. ויתכן עוד לאמר בלתי סרה – לא סרה, כמו עד בלתי שמים (איוב יד י"ב).
 יב. הִלַּל בֶּן שַׁחֲרַי. פרושו קאור בן הבקר או בעל הבקר, ר"ל הכוכב שבו יהיה הבקר והוא המזל אשר יעלה בו השחר. רצוני לומר שיהיה השמש תמיד קודם צאתו במזל השלישי ממנו, ואמרו עליו בעל הבקר, מפני שלא יראה לנו אחריו לפני צאת השמש מזל אחר, כי המזל אשר בינו ובין השמש מסתתר תחת קרני השמש. – חֹלֶשׁ עֵשׂוֹ נֹיִם. מטייל עליהם גורל מל' המשנה (שבת כ"ג ב'); אין מטיילין חלשים על הקדשים, וזה נאה מאד, אע"פ שאינו רחוק להיות מן הענין שבר ורציצה (מל' ויחלש יהושע, שמות ל"ב י"ח).
 יג. בַּהֲרַמוֹעַד. לבבלי הוא קורא הר מועד מפני ששם רבו הנועדים.
 יח. וְאַתָּה הַשֹּׁלֵכֵת מִקֶּרֶב כְּנֹצָר נֹתֵעַ. כמו השתיל אשר לא יצלח לנטעו בעבור פחיתותו ומשליכין אותו, ודמה הנוצר כנוצר הוה כמו שדמה עוד באמרו: לבוש הרונים מטועני חרב, אשר לא יצלח ללבוש ומשליכין אותו. הוא אומר שהוא איננו ראוי לקבר אותו בארמנו. כמנהג המלכים, כמו שאמר: כל מלכי גוים כלם שכבו בכבוד איש בכיתו. אך קרחת ממנו והשליכתו. וזה מורה שמלכי מדי כשנכנסו לבבל הוציאו נכבדנצר מקברו, ומחזק זו אמרו: לא תחר אתם בקבורה. וזה דומה למה שנאמר בוולתו: בעת ההיא נאם ה' יוציאו את עצמות הבהנים ואת עצמות הנביאים ואת עצמות יושבי ירושלים מקבריהם (ירמי' ח' א'). – מַטְעֵנִי חֲרָב – דקורים.
 כ. קֶפֶד. הוא עוף ובערבי קנפד.
 כ. וְאֵין בּוֹרֵד בְּמוֹעֲדָיו. במקום קבוצו וקהליו אין מתאחר מצאת למלחמה עמו ומהיות במקום קבוצ חייליו, וכן אמר התרגום: ולית מתאחר מומניהון.

טו **טז** **ד.** נפשו ירעה 15. דומה לענין קירות לבי הומה לי לבי (ירמ' ד' י"ט). ואפשר שהוא כמו בלשון הערבי שאומרים לחלש ורך הללב ורו, ופרושו על בן חלוצי מואב יריעו, לפי שנפשו ירעה לו, כלומר שרך לבבו. **ז.** ש לחו בר מושל ארץ. בר הוא בן הגמל ונקרא מושל ארץ בעבור מרוצתו ומהירותו והגעתו אל המקומות אשר יכוון אליהם, וכאלו הוא מושל בארץ, והשם הזה מושאל לו מן ושים עליה כרים (יחזקאל ד' ב') על הרוממות.

ה. יעו ערו. כמו ירועעו, מן וירע העם (יהושע ו' כ').
ו. לא בן בריו. כלומר כי זה הענין (נאותו. נאווו ועברתו) לא ימשך לבניו (כדיו - בניו), הבן הוא סעיף מאביו, וכן בירמיה מית, כ"ט - 5.
ז. לא שיש קיר חרש. התרגום אומר עיו: על איש כרך תקפהו. והראיה החזקה שבזונתו לאנשי החיל והכח אמרו אחיב: תהנו נכאים, וידוע שפירוש נכאים חלשים, וקריאתם נכאים על דרך תמורת שמם בהפכו ראה שאשישים גבורים וחזקים ובעלי כח, שהחלשים הפך הנכורים בלשון ובענין. והערבים אומרים להם אסאם, יסודות הממלכה או העם. (את הבאור הזה אמר גם ר' יהודה אבן קורייש, ע' יאהרבוך II 216-אור).
ט. אריוך דמעת. הוא הפוך מן אריוך, כמו בשלמה ושמלה וכדומה. או שהיזר נוספת כמו בלדיוש הרבד (עזרא י' ט"ז) ופרושו אבך דמעת, כלומר מדמעת.

י. עזובות ערי ערוער. ר"ל דמשק וקרא אותה ערוער שתהיה נשמה ועזובה כערער במדבר.
יא. כנקף זית. בורת וחולש מאילנו, וכן ונקף סבכי היער (שם י' ל"ד) ובדבר רז"ל (ביק ק"ט ב'): כנקפי הגא.
יב. החרש והאמיר. החרש סעיף, וחרש מצל (יחזקאל י"א ג') בתרגום וסוכיה משלן.
יג. תורענו. כלומר תטענו.

יד. נד קציר ביום נחלה. שזה למלת שם הפועל, רצוני לומר אמרו כי לפני קציר, כמו שאמר בחריש ובקציר (שמות ל"ד כ"א), והוא שם הפועל, כלומר בעת הקציר ונאמר שם וקצרתם את קצירה (ויקרא כ"ג י') והוא הזרע הקצור. וענין נד קציר הוא כאשר אספר, כי כאשר ספר מה שיקרה האומה מן הכללון ומה שיקרה ארצם מן השממון באמרו: ביום ההוא יהיו ערי מעוז כעזובת החרש והאמיר אשר עזבו מפני ישראל והיתה שממה (ישעי' י"ז ט'). ופרושו אחר שנראה מה שיש בו מן ההסתה הוא כן: כימים ההם יהיו ערי מעוז ומבצרינו מעט כמעוט מה שיונח בראש הסעיף והאמיר מן הפירות ותהיינה עריהם עזובות, כאשר עזבונו יושביהם קדם מפני בני ישראל ותהיינה שממה. רצה כאמרו כעזובת החרש והאמיר מה שרצה באמרו ונשאר בו עזובות כנקף זית שנים שלשה נהגרים בראש אמיר (שם י"ז ו') ורמז באמרו, אשר עזבו אל האמוריים, כלומר שיעזבו אותם כאשר עזבונו האמוריים בעת שכבשום בני ישראל. אשרי הנה במקום כאשר, כמ"ש: כי אשר ראיתם

מצרים היום (שמות י"ד י"ג) במקום, כאשרי, וכאשר ספר את כל זה והתרה בן, רצה להודיעם, כי כל אשר יקרה אותם מזה הוא בעבור המרותם את דבר ה' ובזוים אותו; ואמר כי שכחת אלהי ישעך וגו', ביום נמשך תשנשני וגו' פרוש זה אחר שנראה מה שיש בו מן ההסתה הוא כן זה בעבור ששכחת אלהי ישעך וצור מעורך לא זכרת, על כן תטעי נטעי נעמנים וכאלו נטעת זמורת זר, ואם נראה לך שמצאתים משנשנים תכף שנמנעים ושפרחו פרחים לבקר ואחר כך עשו נד קציר לא יהיה כי אם ביום נחלה וכאב אנוש. השנשנו הוא הנדול ובעבור שאי אפשר שיהיה הפועל, רצוני לומר השנשנו והפריחה לאומה המדובר עמה בעבור שהיתה היא הנומעת לא הנמועה, כאשר אמר תמעי נטעי נעמנים, השיבותם אל הנמעים, והיה הדיבור אל האומה כאלו מצאה הנמעים משנשנים ומפריחים. ואמרו נד קציר הוא פעול כפועל נסתר, כלומר ואם יראה לך, כי מה שנמעה יעשה לך הרבה פרי שיהיה נד גדול וקציר רב, לא תשמחי בן, כי יהיה בעת רעה שתבוא עליך. והענין בזה כי כל מה שעמלת בו מדבר שהיית מקוה בו השמחה ומוחילה בו האחרית הטובה, תהיה אחריתו רעה והוא ענשך, כי שכחת אלהיך ולא זכרת אותו, ופרוש כי לפני קציר (קציר מוסב לפעמים גם על כריתת איננות) כתם פרח וגו' (להלן י"ח ה'), כי לפני עת הנדירה כתם הפרח, וקודם שיהיה הפרח בוסר נמור, יכרתו הזוללים. והענין קודם שיגיע האויב אל תאותו ורצונו כך, תבואהו הרעה ויאבד.

יך א' צ צ צ כ נ פ י ס . ארץ שצל הרים גבוהים מכמים אותה מכל כנפותיה, כלומר צדדיה.

ב' מ מ ש ד ו מ ר ט . מענין סחיבה וגרירה. דמה גלותם ועקירתם מארצם בעקירת השער ומריטתם, ואולי מפני שנלו פעם אחר פעם, וכן בלי הערב אַמְרָא'ש בשבר המים ורגשותה. - עם נורא - רחוק, וכן מארץ נוראה (שם כיא א') - מארץ רחוקה. - אשר בואו. עקרו בוזו, והאלף תמורת הויון.

ה' ע' באורו ל"ז י"א.
ח' ה נ ט י ש ו ת . סעיפי האילנות המתפשטים מלי וימוש על המהנה (כמדבר י"א ל"א).

יז ג' ו א ל ה א ט י ס . מין מן המלאכות הדקות הנעלמות אשר ידרשו בהן בעליהן ידיעת העתידות לפי דעתם. ויש מי שאמר שהם האסמנניים, ותרנומו ומן חרשיא. ואין רחוק בעיני שיהיה דומה למה שאמרין הערב לקול אטיט, כענין ודיה כאוב מארץ קולך (שם כיט ד'). והטעם שהם בעלי מלאכות דקות ונעלמות ומשמיעין בני אדם קולות דקים ממקומות נסתרים ומדמים שהם קולות המתים, כאשר הם עושים בעלי אוב. ובכשון הערב אטיט נמלים - קול אנחתם.

ה' ו נ ש ת ו . משקלו ונפעלו, ועקרו ונקשתו. וענין הלשון הזה הפסק הדבר ואברה.

ו' ו ה א ז נ י ח ו נ ה ר ו ת . האלף בו נוספת, ושעורו והוניחו נהרות, כלומר רחקו ופסקו והלכו להם, כאשר אמר: אזלו מים מני ים (איוב י"ד י"א). ויתכן

אצלי לומר באֵלף והאזניחו שהיא נזהגת מנהג הארמים כאמרם: אשתיו חמרא (דניאל ה' ד'), אתכרית רוחי (שם ז' טו'), והאֵלף הזאת היא כמו ההא שמשמשים בה העבריים בהשליכו והקריבו ודומיהם, וכבר נהגו העבריים גם כן לשמש באֵלף במקום הא בכמו אתחבר יהושפט (דהיב ב' ליה), וכל מלכושני אנאלתי (ישע' סג ג'), אשתוללו אדירי לב (תה' עז ו'). והאזניחו – קבצו בו שני השמושים רצה לומר שהרכיבוהו מן הזניחו ומן אזניחו. וכבר בא כמו זה השמוש בקצת דברי הערב, ריל באמרם אראק אלמא, כי הם ימירו מהאֵלף הזאת הא ויאמרו הראק אלמא, כאשר המירו העברים הא הזניחו באֵלף ואמרו אזניחו, ואחר כן שהערב הכניסו על הראק אֵלף ואמרו אהראק אע"פ שהוא מומרת באֵלף כאשר הכניסו העברים על אזניחו והא ואמרו והאזניחו, אע"פ שהאֵלף תמורת הא. – ג' ו' פ. הוא הנמא.

ט ש' ש ר י ק ו ת . מנוקדים בצבעים, וכן שרקים ולבנים (זכרי' א' ח'), הם הנקודים, והנקודים שהם בעלי נקדות אדמות ולבנות ובערבי נקרא בוכש. – ואורנים חורי – הבגדים הלבנים, כמו הנקרא בלי הערב דיבקה והדומה להם, וכן ענין תכלת וחור (אסתר ה' טו').

י י' ע ו ש י ש כ ר . שסוכרין בפני המים לקבץ המים ולצוד דגים. ואפשר שהוא דומה ל' הערב, שאומרים נהר מסגור, כלומר מלא.

י י' ד , ו ה ת ע ו א ת מ צ ר י מ כ ה ת ע ו ת ש כ ו ר ב ק י א ו . הם מתעים את מצרים בכל עניניהם הרעים בעצות הרעות עד שהם מתהפכים בהם התהפכות השכור בקיאו. וכדברים הסתר, כאלו אמר עד אשר יתעו כהתעות שכור בקיאו. ופרוש כהתעות – כהתהפכות השכור, וההתהפכות היא התנועה אל צדדים שונים.

י כ' ד , ש ל י ש י ה . כלומר שלישית. ואולי פרושו הגדולה והנכבדה, כמיש: ושלשים על כלו (שמות י"ד).

כ ו' י' י' ש ב ה א י ה ז ה . הפאה הזאת או המחנה.

כא א'–ה' דעתי בו מה שתשמעוהו. אומר, כי זאת הנבואה נאמרה בספור ליל שנהרג בלשאצר מלכא כשדאה (דניאל ה' ל'). ועליו אמר את נשף השקי שם לי לחרדה. אומר כי ליל משושי ושמחתי שם לי לחרדה. וספר שהיו אוכלין ושותין ושמחים באמרו: ערוך השלחן צפה הצפית אכל שתה, ואח"כ ספר הפרס מן הסעודה ההיא, אחרי שנהרג המלך ועוכם השלחן אשר היה לפניהם באמרו: קומו השרים משחו מנן, רצה בו השלחן, ופרוש 'משחו' – מהן, כלומר הסירו המאכל מהשלחן ומשחורו ממנו. וענין משיחת הדבר אינו כי אם העברת היד בשמן עליו, וענין משיחתו מן הדבר, העברתי היד עליו והעברתי ממנו. ולזה הענין כוון התרגום במשחו בלבר, באמרו: קומו רברביא מריקן צחצוחי זינא. (ומנן – כנראה – לדעתו הוא הצפית, א. ז. ר.). – צ פ ה ה צ פ י ת . כמו בערבית צָפָה, צפופה. הצופה הוא העליון, כלומר ההקבלה אל הצד אשר יעלה עליו. וענין צפה הצפית הקביל קצתו בקצת (כלומר ערוך וסדר) ואם שיהיה הצפוי הזה צפוי המאכל אל השלחן ואם שיהיה צפוי האנשים האוכלים אל המאכל.

ומן הענין הזה אצלי בקר אשרך לך ואצפה (תה' ה' ד'), אצפה הוא כמו
אשרך, וענין אשרך לך אקבילך בחפלה, כמו שאמר: ולא ערך אלי מלין
(איוב ל"ב י"ד), וכן ערבה לפני התיצבה (שם ל"ג ה') כלומר הקבילני.
ואין ענין להיות פירוש ואצפה ואעלה, אבל ואקביל ואעמוד לנכת ונגד.
כא י"א. מ ש א ד ו מ ה . משא האומה האבודה, והיא מלכת אדום הרשעה, וכאשר
ידע מתרגם הנוצרי הסוד הזה הניח התרגום, דומה' כמו שהוא ולא תרגמו
או שלא תרגשו לענין הזה. ואפשר שחשב שדומה הוא מבני ישמעאל (ע'
בראשית כ"ה י"ד) ואם כן יקשה אמרו, אלי קורא משעיר' (וע' ברד"ק) ואין
דעתי נוחה הימני. - מ ה מ ל י . כלומר מה נשאר מומן מלכותם. -
מ ש ע י ר כמו ושעיר, בעבור שעיר, כמו מכל צוררי הייתי חרפה (תה' ל"א
י"ב) וענינו לכל צוררי.

כב ב'. ק ר י ה ע ל י ז ה . ממה שאמר קודם תשואות מלאה עיר הומיה, שהוא
ספור ענינם בעת הצרה, מוכח שאין עליוה פירושה שמחה, אלא שהוא כמו
בערבית רעדה שאוחות המשקיף על המות. ומה והשכרתים למען יעלו
(ירמיה נ"א ל"ט), דומה למישו: נוע תנוע ארץ כשכור (ישע' כ"ד ב').
ה', ו ש ו ע א ל ה ה ר . פירושו ועלות על ההר. כמו שוע (איוב ל"ד י"ט)
שהוא האדם שיש לו מעלה וגדולה.
י"ד. ע ר ת מ ו ת ון . אחר שתמותון, כלומר שתהיו נתבעין בו אחר מותכם.
וזה מורה שיש לנפש ענין אחר המות. ואין לפרש שתענשו בחיים עד שימותו,
כי (כאמח) הלא אינם נענשים בחיים.

ט"ז. ח ק ק י כ ס ל ע . חפירה ונקירה, הלא תראהו אומר: חוצבי במרום
קברו. ובמשנה (תוס' כלים מציעא ז' י'): והרלעת יבשה שחקקום התינוקות.
כג י"ז. ל א ת נ נ ה . למלכותה ושלטנותה.

י"ח. ו ל א י ח ס נ . ולא יאצר. וכן אמר בו התרגום לא יתאצר ולא יתגנו.
וראיתי בפירוש מלות טהרות (כלים ט"ז ה') פסילה ממאה חסינה מהורה.
תרגום נהרסו ממגרות (ויאל א' י"ז) איתפגרו חוסניא, וכל' יחיד חסינה, והיא
עשויה מן הוצי ונותנין בה חטין.

כד א'. ו מ כ ל ק ה . חרבה מבלי יושב, דומה למה שאומרין הערב למקום שאין
בו צמח צלוקה, ואומרין אכלקת אלכאב, כלומר סגרת השער, ויהיה ענינה
על הדרך הזה חרבה סוגרת ומסגרת, לא ישב אדם בה. ואומרים הערב נכ
אכלקת אלכאב כלומר פתחתו, כי זה אצלם מהמלות הנופלות על דבר
והפוכו. ויהיה הענין על הדרך הזה חרבה מופקרת; וכבר שמשו מן הלשון
הזה בפועל הקל: בוקק הארץ ובולקה (שם), והוא סובל מן הענין מה
סובל ומבלקה.

ו'. מ ו ע ר . מעט. וכן ועיר שם (ישע' כ"ח י') וכן בארמית.
י"ג. א מ' פרושו אחר כך. א מ כ ל ה ב צ י ר - אחר כלות הבציר וכן
אמר בו התרגום, בחר קמף"י).

*) כבר העיר ע"ז שוה"ש שגח, כי המלה בחר בהרגום היא תרגום המלה, כללה, ולא אמר.

כד מ' ק א ו ר י ס . במחלות וכן מאורת צפעוני (ישעי' י"א ד'). - ב א י י ה י ס .
ענינו בכל מקום שתהיו מאי הים הרחוקים והמקומות הדומים לבקעות
והנאות כבדו את ה' שמה. ודמה האיים הרחוקים ממקומם שהוא ארץ כנען
לבקעות ומעמקים בעבור הסתהרם מארץ ישראל.

ט' מ' ר ו י ל י . ה' יוד נוספת, כמו וכל רז לא אנס לך (דניאל ד' ו'). והענין
שיש לו מן הסוד, שאי לי מפני שהבונדים בגדו.

כה ה' ז מ י ר ע ר י צ י מ י ע נ ה . הבורא יקרא בכריתת העריצים ואברם.
ואין יענה מל' תשובה ומענה, אלא קריאה, כמו ויען איוב ויאמר (איוב ג' ב'),
אשר הוא התחלת דבריו.

ו' ש מ נ י מ מ ח י י מ . הוא אצלי מדברי ר' (סנהדרין ה'): מומחה
לרבים, כלומר שמנים מוכתנים בחשיבותם.

ז' ו ב ל ע ב ה ר ה ז ה . פירושו והרם בהר הזה (את) הספר (=המגן)
המכסה על כל העמים. ר"ל שהוא מעלה מעליהם מסך המיכה הפרוש
עליהם ויאברם במקום הזה.

י' כ מ ו מ ד מ נ ה . שם עיר כמזאב. והענין שיהיו נרושים בעריהם כהרוש
החבן כמו מדמנה, אע"פ שפרט, רוצה בו הכלל. אבל נדרה מדמנה (ישעי'
י' ל"א) היא עיר מערי ישראל, ואפשר שהיא שנוכרה ביהושע מ'ו ל"א, ואע"פ
שנשתנה הנקוד. ואינו רחוק שגם מדמנה היא מארץ ישראל. ואין לחיפוש על
עלת זה הפרט טעם.

י"א. ע מ א ר ב ו ת י ד י . האלף בו (במלה, ארבות') נוספת, ופרושו והשפיל גדולתו
ורומו ברוב מקומותיו. ר"ל שישבר אותו ברוב ארצותיו. פרשתי, ידיו מקומותיו,
כמו ויד תהיה לך (דברים כ"ג י"ג).

כ' י"א. א פ א ש צ ר י כ ת א כ ל ס . סורו: אף צריך תאכלם אש.
ט' מ' צ ק ו נ ל ח ש מ ו ס ר כ ל מ ו . רחשו מוסרך להם לאט (כלומר הודיעו
כי הקביה העניש אותו ברחמים) וצקן פועל חולף (עבר), דומה לאמרו יצוק
נחושה (איוב כ"ח ב').

י"ט. ט ל א ו ר ו ת . ירקות. ונאמר בו עוד כי הוא טל היום, ר"ל שהוא נלוי
ונראה לכל, לא כטל הילילה.

כ' ח ב י כ מ ע ט ר ג ע . אינו רחוק אצלי (נגד דעת ר' יהודה חיוני)
להיותו צווי לנקבה ורוצה בו לשון העדה.

כז א' נ ח ש ב ר י ח ו נ ח ש ע ק ל ת ו נ . הם מזלות ידועים ברקיע כענין
שנא' (יש' כ"ד כ"א): יפקוד ה' על צבא המרום במרום.

ג' אחר אמרו כי הנה ה' יוצא ממקומו לפקוד עון יושב הארץ .
הוצרך לומר שישראל לא יהיה בכלל זה, כי הנה ה' נוצרה וכו' פן יפקד
עליה, פן במקום לא, כמו אורח חיים פן תפסם (משלי ה' ו'). כלומר אפקד
עון העמים ולא אפקד עונה. זו היא דעתי. והגיעני על מן יצחק בן מרן
שאול נע שדיה מפרש פן יפקד עליה - שלא יכלו עליה ויעררו. והוא בעיני
קרוב אל נכון (מתאים למיש לרגעים אשקנה. א. ז. ר.).

י' ה כ מ כ ת מ ק ה ו ה ב ה ו . המשפט הוא, מקדו' כמו כהרג הקניני.

כו ח' ב ס א ס א ה - חושב אני שהוא סאה סאה שנויה (כלומר כפולה). והענין במדה שמדרת בה ימדו לך, דומה למשאריו' (מ' סוטה א' ו'): במדה שארם מודר בה מודדין לו. ועיקר המלה, בקצקא, והעתיקו תנועת האליף אל הסמך כמו סאחיים. - בשלחה תריבנה. באותו כלי מלחמתה תלחם בה. שלח - חרב (ע' באורו ליואל ט' ח'), כלומר תגמלה בפעלה.

כח א' ע ל רא ש י ש מ נ י ס ה ל ו מ י י ין . פירושו על ראש הלימי יין. וני שמנים מוסב על הראש, שראשיהם נגרים (כניא) שמנים ובשמים (שמתקשמים בהם).

טו, ו ע ס ש א ו ל ע ש י נ ו ח ז ה . כלומר כבר שמנו חוזה - צופה שיודיענו בו בעת באו ובקרכת עתו ונדהה אותו.

כז, ק צ ח . בערבי שונין.

כט א' ח נ י ס י נ ק פ ו . חנים הם הקרבנות שמביאים בחג, כמו אסרו חג בעבותים (תה' קי"ח כיו). - ינקפו - ישחטו. ותרגום הערופה בנחל - דנקיפא בנחלא. ע' באורו לאיוב י"ט כיו.

ג, כ ד ו ר . בלי המשנה הכף שרשית אבל בלי המקרא היא נוספת לרמיון. ואפשר שיהיה הבא בלי המשנה לשון אחרת.

ט, ה ת מ ה מ ה ו ת מ ה ו . פירושו המתנו ותמהו, כלומר האריכו המחשבה בעניינם, וחכרוהו חמיר ותמהו ממה שאתם בו. - ה ש ת ע ש ע ו ש ו . פרושו צעקו ושועו.

יד, ה נ נ י י ו ס ק ל ה פ ל י א א ת ה ע ס ה ז ה ה פ ל א ו פ ל א . כלומר אשפילם ואורידם ירדה גדולה, ירדה אחר ירדה, כאשר אמר קודם לזה: ושפלת מארץ תרכרי (שם כ"ט ד'), ומהענין הזה ותרד פלאים (איכה א' ט'), וכן תשוב תתפלא בי (איוב י' טו').

טז, ה פ כ כ ס ו כו . אומרי הפיכתכם והפיכת עניינם נקל בעיני, כמו שמשנה היוצר חמרו והופכו לאיוה צורה שירצה. (ואם) כאן לחיוב, כמו במשלי ג' ליד).

כא, י ק ו ש ו נ . טוענין על דברי המוכיח ומקשין עליהם.

לב א' ו ל כ ס ד מ ס כ ה . כון בו (עיד השאלה והעברה) אל העצה והתיעצות בלבר על ענין לעשות עצה ילא מני, ויתכן שיהיה ממנו רוח ותהו נסביהם (שם מ"א כ"ט) כלומר מועצותיהם.

יד, ד כ ק ש ת . חטטרת הנמל. וכן אמר התרגום ועל חיטטרת נמלין וכלי הערב סנאב, וכן פי' רב שריא נאון.

יז, ר ה ב ה ס ש ב ת . ר"ל שכח אלה אשר אתם נעובים בהם כאפס וכאשר אמר: ומצרים הבל וריק יעזרו (שם). (רדב - שלמון).

יד, מ ג כ א . מקוה מים גדול וכן בצאתיו ונבאו (יחזקאל מ"ז י"א). ולחשף מים מנהא. חשף פירושו קלף מל' מחשף הלבן (בר' ל' ל"ז), חשוף חשפה והשליך (יואל א' ו'), ורמה גריפת המים מנבא לקולוף מפני שלוקחין ממנו המים זה אחר זה וכאלו העושה זו מקלף המים אשר כנבא בלקיחתו אותו מלמעלה זה אחר זה.

- כ** וְלֹא יִכְנֹף עוֹד מוֹרִיךְ. כְּלוֹמֵר וְלֹא יִרְחַק מִמֶּךָ וְלֹא יַעֲלִים מַעֲנִיךְ. וַיִּתֵּן שִׁיחָהּ דּוֹמָה לְעַלְּ הָעֶרְבִי שְׁאוֹמְרִים כְּנֶפֶת בַּעֲנִין הַסְתַּרְתָּ דְּבַר. וַיֹּאמְרוּ לִמְנָן כִּנּוֹף בַּעֲבוּר הַיּוֹתוֹ לְסַתֵּר. וּבִאֹרֶז זֶה כִּמוֹ שְׁאוֹמְרִי; שֶׁהֵם הָיוּ בַּצּוּקָה מִפְּנֵי בַצֵּרֶת שֶׁהָיְתָה לָהֶם כְּמִישׁ; וְנָתַן לָכֵם ה' לָחֶם צָר וּמִים לַחֵץ וּבִשֶׁר אוֹתָם כְּשֶׁבַע וְהַטַּבְתָּ עֲנִיָּם וְרוֹכֵב הָרוּיָה, כֹּאמְרוּ לָהֶם; וְלֹא יִכְנֹף עוֹד מוֹרִיךְ, לֹא יִסְתַּר מִמֶּךָ הַמּוֹרָה, (=הַנֶּשֶׁם) לֹא יִתְעַכֵּב מִמֶּךָ, אֲבָל תִּרְאֶה אוֹתוֹ בַּעֲנִיךְ. הֲלֹא תִרְאֶה שְׁאוֹמְרִי; וְנָתַן מִטֶּר אֶרֶצְךָ וְכו', וְהָאֲלָפִים וְהָעֵרִירִים עוֹבְדֵי הָאֲדָמָה וְכו'. וְהַיּוֹד שֶׁבְּמוֹרִיךְ אֵינוֹ סִימָן הַקְּבוּץ (הָרַכִּים), אֲבָל הִיא נּוֹסֶפֶת כִּתּוּסֶפֶת הַיּוֹד גַּם בִּירְעָה מִקְנִיךְ (יִשְׁעִי ל' כִּינָה), כִּמוֹ שֶׁהוּא כְּמִסּוּרָה יֵשׁ עָלָיו, לִית מִלָּאִי הֲלֹא תִרְאֶה שְׁאוֹמְרִי, יִקְנֶה בְּלִי יִחִיד, וְכֵן, יִרְעָה בְּלִי יִחִיד.
- כ** כִּיד. בְּלִי חֲמִיץ. אֲפֻשֶׁר שְׁדוּמָה לְעַלְּ הָעֶרֶב שְׁאוֹמְרִים לְמַסְפּוֹא הַבְּהֵמָה הַטֹּב חֲמִצָּה, וְהִיא פִּירוּשׁוֹ חֲמִיץ טוֹב וְנָקִי, כְּמִישׁ אֲשֶׁר זוֹרָה בְּרַחֲתָהּ. – זוֹרָה בְּרַחֲתָהּ. כְּלִי שְׁמוּרָה בּוֹ הַתְּכוּאָה (רַחֲתָהּ מַעֲנִין רוּחַ כִּי זוֹרִים נֶגֶד הָרוּחַ).
- כ** עַל אֲדָמָת עַמִּי קוֹץ שֶׁמִּירַת עָלָה. שְׁעוּרוֹ עַל אֲדָמָת עַמִּי אֲשֶׁר תַּעֲלֶה קוֹץ וְשִׁמְרִי. שְׁמִיר בְּעֶרְבִי חֶסֶד.
- כ** יִט. וְכִדְרָה בְּרִדְתָּ הִיעֵר. פּוֹעֵל הוֹלֵךְ מַעֲנִין בְּרִדְתָּ כְּבֵד מֵאֵד (שְׁמוֹת ט' י"ח). רִיץ אִם יִפּוֹל הַכְּרֵד בְּאַרְצָם לֹא יִפּוֹל כִּי אִם בִּיעֵרִים וּבְמִקְוֹמֹת הָרְחוֹקִים אֲשֶׁר אֵין בָּהֶם הַיּוֹק.
- כ** דִּי. כְּמִשְׁקָנִים – מִשְׁק הָאֲרֵבָה, כִּמוֹ יוֹצֵר נוֹבִי (עֲמוֹס ו' א') וּבְמִשְׁנָה (בְּרַכּוֹת ו' ב') עַל הַחֻמוֹץ וְעַל הַגּוֹבֵאִי.
- כ** זִי. הֵן אֲרָאִים. עִי בְּאוֹרֵי לִיחֻקָּאֵל מִיֵּן מִי.
- כ** יִי. חֲצִיר לִבְנוֹת יַעֲנֶה. חֲצִיר מַעֲנִין נָה (מִשְׁכָּן) וְכֵן חֲצִיר לִקְנָה וְנִמָּא (יִשְׁעִי ל' ז).
- כ** יִד. לִיִּלִּית. הִיא שֶׁד מִן נִקְבָה וּבְעֶרְבִית גּוֹל. (כֵּךְ מִצְאֵתִי אֲצֵל בֹּאכֵר בְּסִפְרוֹ ר' יוֹנָה בְּתוֹר פֶּרֶשׁן בְּגִרְמִנִּית. בְּסִפְרֵי הַשְּׂרָשִׁים בְּעֶבְרִית חֶסֶד זֶה). – צִיִּים אֵת אִיִּים. אֲפֻשֶׁר כִּי צִיִּים הֵם חַיּוֹת מְדַבְּרוֹת, וְאִיִּים חַיּוֹת שְׂבָאִי הֵם.
- כ** טִי. קִפּוּז. הוּא הָעוֹף הַנִּקְרָא בְּעֶרְבִי אֶלְכָּפָאֵם (נִיאָ: אֶלְכָּטָאֵף). – וְתִמְלָט יִלְדָה, וְכֵן אוֹמֵר הָעֶרֶב; מִלְטָה אִשָּׁה אֵת בְּנָה, כְּלוֹמֵר יִלְדָה.
- כ** זִי. הִשְׁרֵב. הַמָּקוֹם הַיֵּבֶשׁ בְּלִי מִים יִהְיֶה לְאַנָּם מִים. – חֲצִיר כְּלוֹמֵר נָה.
- כ** כִּי. לֹא שְׂאוֹת נִלְיִים נִצִּים עֲרִים בְּצוּרֹת. סִרּוֹר וְתִהְיֶה לֹא שְׂאוֹת עֲרִים בְּצוּרֹת גָּלִים נִצִּים, כֹּאמְרוּ; כִּי שְׂמַת מַעִיר לִנְלָ (שֶׁם כִּיחַ כ'), עַד אֲשֶׁר אִם שְׂאוֹ עֲרִים (שֶׁם ו' י"א).
- כ** כִּי. וְשִׁדְמָה לִפְנֵי קִמָּה. כִּמוֹ וְשִׁדְמָה (מִיב י"ט כִּי). וְהוּא הוֹרֵעַ אֵינּוּ שֶׁלֶם, אֲשֶׁר נִרְגִּירִי מִלָּאִים רוּחַ קוֹדֶם שִׁיגְמַל, נִגּוֹר מִן וְשִׁדְמוֹת קִדִּים (כִּר' מִיא ו').
- כ** יִא. יוֹשְׁבֵי חֶדֶל. אֲנָשִׁי הַיּוֹשֵׁב.
- כ** יִב. קִפְדֵּתִי כֹאֲרֵג חִי. עֲנִינוּ הַקִּפְצָה וְהַמְהִירוֹת. כֹּאֲשֶׁר יִמְהַר הָאוֹרֵג לְהִתִּיר הַבְּנֵד מִן הַמְּנוֹר כְּשֶׁמִּשְׁלִים אֲרִינְתוֹ. – מִדְּלָה יִבְצַעֵנִי. כְּלוֹמֵר מִחֲלָיִי זֶה יִשְׁלִים יָמִי חִי (יִמִּיתִנִּי). מִיּוֹם עַד לִיִּלָּה תִשְׁלִימֵנִי. כִּבֵּר הַשְּׁלֵמָת יָמִי וְלִיִּלָּה בְּהַשְּׁלֵמָת חִי.

לח יד. כסוס עגור. אמר התרגום כורכיא וסנוניחא, וכן פירש בו רב האי ויל כפי' שבת (שבת ע"ז), - כסוס. הו' נהפכה ליו'ד כותור וסוס (ירמי' ח' ו'), - ער בני, הישיבה עניני והצילני. השעור עשקה לי מחלתי ערבני, וכמוהו ערוב עבדך לטוב (תה' קי"ט קכ"ב), ויתכן להיות מן הענין הזה מנחת ערב (תה' קמ"א ב').

טז, אדרה כ' שנותי. וכן אדרם עד בית אלהים (תה' מ"ב ה') מענין הנהגה, ובמשנה שבת י"ח ב' מדרי' עגלים ומיחין.

מז, כמר מר לי. כטפה הנוזלת מן הדלי, וכן אמר בו התרגום: כטפה מדול. כיב, היושב על חונ הארץ. הגלגל הסובב את הארץ.

מא טז. למורג חרוץ חדש. הוא כלי שרשים בו התבואה בין מברזל בין מעץ, ותרגום לא בחרוץ יורש קצח (ישעי' כ"ח י"ז): ארי לא במוריני פרולא, והקבוצ (רבים) והמורינים (שיב כ"ד כ"ב).

י"ט, והדס. הוא אס בל' הערב, ואנשי תימן יקראו לו הדס. - ותאשור, ממיני ארזים, והוא הנקרא בל' ערבי שרבין ובדברי רבותינו נ"כ שרבינא (ריה כ"ג), ואמר בו התרגום אשכרועין, והעץ הזה הוא שקורין לו הערב בקם ומן הענין הזה בת אשורים (יחזקאל כ"ז ו') כאלו אמר, בתאשורים בקבוצ (בל' רבים).

כ"א, עצמותיכם. הוא כמו ריככם, וכן: ובין עצומים יפריד (משלי י"ח י"ח). ובל' המשנה (סנהדרין ל"א): שנים שנתעצמו בדין.

כ"ג, ונשתעה. תרגום ויספר (בר' כ"ד ס"ז) - ואשתעי.

כ"ט, הן כלם און אפס מעשיהם. און כלומר און, מקביל לאפס, וכן: ובית אל יהיה לאון (עמוס ה' ח').

מב ה, רוקע הארץ. פורשה ומושכה, ר"ל פורש שטחה. ואין המאמר הזה נזר שהארץ אינה כדורית, כי לכדור כלי ספק שטח. ומן הענין הזה נקרא שמי הארץ רקיע, וכן קורין להם הערב רקיעא.

י"ט, מיעור כמץלם. רוצה באמרו כמשלם, כפקח השלם בראות.

מג י"ד, קריחים - פלישים ע"מ קריסיב. ואפשר שפירושו שיושיבום קשורים וכפותים והכריחום (מל' מברית מן הקצה אל הקצה, שמות כ"ז כ"ח) הקורות אשר קשרו אותם עליהם וכפתום בהם.

מד ד, וצמחו בבין חציר. כלומר שיפרו במשכנות כפרות הערבה על המיב, וע' באורו לעיל ל"ה ז'.

י"ג, יתארהו בשרד. יסמנהו בחוש צבוע אדום, כי הגר מסמן מה שרוצה לכתות מהעץ, ואפשר שבשרד הוא כלי מן הכלים, כמיש; וכמחונה יתארהו - במקצעות. כלי שבו מקלפים פני העץ (ע' ויקרא י"ד י"א). והתרגום אמר בו: איזמליא. והערב מפלת הל' הזה על הלהב ואומרים האומל בשבר האלף. - כתפארת אדם. כלומר האשה שדרכה לשבת בבית.

י"ד, תרזה. בערבי סנאבר.

י"ז, יסנדרו. תרגום וישתחו (בר' כ"ג ו') - וסנדר.

י"ט, לבול עץ. עץ הוא באור לענין בול ומצטרף אליו, אע"פ שענינם אחר,

כאשר הוא בישי אדמת עפר (דניאל י"ב ב') מצטרף, והוא הוא.

מה ב'. והדורים אי שר. הם הנתיבות העמופות והסכוכים של דרכים, מדברי רבותינו הוראנא דקרתא* כלומר מה שסוכב ומקיף אותה. ומאמרב: הדר אמר רבא, כלומר שב. ורצה באמרו והדורים אישר-הדרכים המעוקלים הקשים אשר הם כמו כרוכים לעטיפות אשר בהם, ועל הדעת הזאת אמר התרגום: העקוב למישור (ישעי' מ' ד'), כפלא למישרא, כלומר שהוא כמו כרוך וכפול לעטיפות אשר בו.

* י"ד. אנשי מדה. בעלי ארצות רחוקות. (ע' באורו לחבקוק ג' ו').

מז א'. קורס. כרע וקדם ענין אחד. וממנו נגזר והבאת את הקרסים (שמות כ"ז י"א), והוא עץ או ברזל כפוף הקצה. - נשואו תיכס עמוסות. מענותיכם נשואות (עמס=מען), כלומר שאחם משתמשים בדלים העומסים ועובדים בהם (=מעבדים דלים).

* ב'. חשפי שכל. חשפי תלתל שערך ומקביל לגלי צמתך, והוא מדרך השפחות).

* ח'. זכרו זאת והתאוששו. כלומר והתחזקו ביראה, וכן אמר המתרגם ואיתקפו.

מז י"ב. אולית ערוצי. אולי תהיה לך יכלת לעשות דבר.

* י"ג. הברי שמים. אין רחוק אצלי שתהיה ההיא הנה במקום חית, כמו חוברי חבר (דברים י"ח י"א).

מח א'. ומימי יהודה יצאו - מבני יהודה. הערב אומר לבניו מימיו.

* ו'. ונגזרות. שמורות מהניע אליהם ומעמוד עליהם, נמנעות מדעת אותם ומההשקפה עליהם.

* י'. בחרתיך בבור עוני. כמו בחנתיך, כמיש: ובחנתיים כבחון את הוזה (זכרי' י"ג ט') ותרגומו: אבחרנון כמה דבחרין ית דהבא.

* י"ג. וימיני טפחה שמים. ע' באורו לאיכה ב' כ"ב.

* י"ט. וצאצא מעריך. ורעך ובלי הוזה אצל הערב ציצי או ציצי. וכן: רקע הארץ וצאצאיה (שם מ"ב ה') עיר העברה, כלומר אנשי הארץ וכן: בני ציון (יואל ב' כ"ג), בנות ירושלים (שהיש א' ה'). - כמעו תיו. כמו האבנים הקטנות, דומה למיש ושמתי את ורעך בחול הים, בר' ל"ב י"ג - ואולי קראו לגדה מעה בעבור מעושה וקטנותה. ואין בדין לקרוא כל דבר קטן מעה. וקבוצו, מעות, אמרו (מ' ערובין ו' י"א): לא זכו לו מעותיו.

מז ו'. ונצוריו. ר"ל החרבות; מל' ובנצורים ילינו (ישעי' ס"ה ד'); ויכשר להיות מזה הענין כעיר נצורה (שם א' ח').

* כ"ג. מוניך. מל' עני ואביון הונה (יחזקאל י"ח י"ב), והביא ר' יהודה (חינוג) בענין הזה העיר היונה (צפניה ג' א'). ומן הענין הזה אצלי ניגם יחד (תה' עיר ה') והוא פעל עתיד ע"מ ונירם (במדרש כ"א ל').

* נ. יעף דבר. מי שאין לו כח בחכמה. וכן בארץ עיפה (שם ל"ב ב'). יעף כמו עיף (בר' כ"ה כ"ט).

י"א. מֵאֲזֵרֵי זִיקוֹתַי. כִּמוֹ קֹדֶחִי אֲשֶׁר. וְאִפְשָׁר שֶׁהוּא עַל עֵינִי קְבוֹץ הַנִּיצוּצוֹת
וְעִרְכִּיתָן לְהַבְעִיר בָּהֶן (מֵל' תֹּאוֹר מִתְנִיךְ). וְאִפְשָׁר שִׂידִיהָ מִהֶשֶׁרשׁ הַזֶּה לֹאסֵר
מִלְכֵיהֶם בּוֹקִים (תְּהִי קִמִּישׁ ח')-מוֹסְרוֹת וּבְכָלֵם. וְתִרְגֹּם לֹא לִנְחֻשִׁים הוֹנֵשׁוּ
(שִׁיב ג' לִד'): לֹא לְיוֹקֵן דִּנְחַשׁ אֶתְקַרְבָּא. וְעַי' בְּאוֹרֵי לִירְמִי' מ' א'.

נא א'. גְּקִרְתָּם. הַנִּקּוֹר הוּא הַכְרִיתָה וְהַחֲפִירָה, וְכֵן הוּא בִל' הָעֵרֶב.
ד', וּמִשְׁפָּטֵי לֹאֹרֶם עֲמִים אֲרִנִי. כְּלוֹמֵר וּמִשְׁפָּטֵי אֲרָאָה כְּכֹל רִנֵּעַ
מִהוֹמֵן לְהֵאִיר בּוֹ לְגוֹיִם. וְהֵאֱלָף בְּאֲרִנִיעָה (יִרְמִי' מִיט' י"ט) וְאֲרִנִיעַ (כֹּאֵן),
כֹּאשֶׁר הִיא בִּאֲכֻיבָה וְאֲכֻיב נּוֹסֶפֶת עַל וְהִיא בְּכֻיב (בִּר' לִיח' ה') וְאֵין בָּהּ
חֶלֶק לְמַדְבָּר בָּהּ (כְּלוֹמֵר אֵינָהּ מְאֻתְיוֹת אִתָּן).

ו'. שְׂמִים כַּעֲשֵׁן נִמְלָחוּ. וְכֵן וּבְלִוֵי מִלְחִים (יִרְמִי' ל"א י"א) עֵינֵי
הַבְּלִיּוֹת וְהַיּוֹשֵׁן וְהַמְקִיָּה, וּמִמֶּנּוּ נִגְזַר אֶרֶץ מִלְחָה (שֵׁם י"ו) וּמִשְׁכֻּנֹתָיו מִלְחָה
(אֻיּוֹב ל"ט ו'). - וַצִּדְקִי לֹא תַחַת. לֹא תַחֲלֹשׁ וְלֹא תִבְטַל.

ח'. סָם. הוּא סָם וְסוֹם בְּעֵרֶבִי.
ט'. רַהֲבִי. רֹמֵז אֶל פְּרַעְיָה. וְכַמּוֹדוֹ: אוֹכִיר רַהֲבִי וּבִבֶל (תְּהִי פִי' ד').
י'. רִנֵּעַ הַיָּם. הַפּוֹךְ מִן נֹעֵר בַּיָּם (נְחֻם א' ד').
י"ו. קָבַעַת. שְׁמֵרִים.

כ"ג. מוֹנִיךְ. עֲלֹץ הָעֵין (כְּלוֹמֵר חֲסֵד הָאוֹת הָאֲמֻצָּעִית שֶׁל הַשֶּׁרֶשׁ) כִּמוֹ
וְחִמּוֹנֵי בִיד עֹנְנֵי (יִשְׁעִי' סִיד ו'). וְהוּא דִּבֵּר (=בְּאוֹר) טוֹב עַד מֵאֵל.
ה'. מִזָּאָן. עֵינֵי הַתִּיעוֹב וְהַבּוֹיֹן. וְחֹשֶׁב ר' יְהוֹרֵה (חִיוֹנ') כִּי הֶעֱקֵר בַּמִּנְאָן
מִתְנַאֵץ וּנְבִלָה תוֹ הַתְּהַפֵּעַל בְּנוֹן.

נב נג. (עֵינֵי הַפְּרִשָּׁה הַזֹּאת). כֹּאשֶׁר סֵפֶר חֲסֵד הָאִישׁ הוּא (כְּלוֹמֵר הַנְּבִיא) וּמַעֲלָתוֹ
וְצִדְקָתוֹ וְעֹנֻתוֹ וּשְׁפִלּוֹתוֹ, שֶׁהִיָּתָה נִפְשׁוֹ מְדוּכָה, כַּעֲבוּר זֶה שֶׁהִיָּתָה עֲלֵיו הָעֵם מִן
הָעֵבְרוֹת וְעֻיְבַת הַתּוֹרָה, וְהִיא נְכוּזָה מֵאֲנָשֵׁי דוֹר, כִּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר עֲלִיו נְכוּזָה
וְחִדַּל אִישִׁים, כִּי הָיוּ סְבוּרִים שֶׁהוּא מְחֻלָּל וּמְדוּכָה בְּעַד עֹנֻתָיו, וְהֵנָּה לֹא
הָיוּ מְכֻאֲבוּי וְחִלְיוֹ כִּי אִם כַּעֲבוּר דְּאִנְתּוֹ מִפְּשָׁעֵינוּ, וְאִמֵּר מוֹסֵר שְׁלוֹמֵנוּ
עֲלֵינוּ, כְּלוֹמֵר מוֹסֵר כְּלָנוּ (שְׁלוֹמֵנוּ מֵל' הַגִּלָּת שְׁלוֹמִים, יִרְמִי' י"ג י"ט), וְכֵאלֹ
הֵינּוּ נִרְפָּאִים בַּחֲבוּרָתוֹ וּבִמְכֻאֲבוּיוֹ, וְכֵאלֹ תַעֲיִנוּ בְּמַעֲשֵׂינוּ זֶה כְּבִהְמָה, וְלֹא שֶׁב
אִישׁ מִמֶּנּוּ מְדַרְכוֹ הָרַעָה, וְהַבּוֹרָא הֵטִיל עֲלֵינוּ וְהַפְּנִיעַ בּוֹ אֶת עֵין כְּלָנוּ, כְּלוֹמֵר
פָּנְעוּ בְּעֹנֻתָנוּ. מְחֻלָּל=נִכְאָה וּמוֹכָאֵב, מֵל' מְחֻלָּלָת תִּנִּין (יִשְׁעִי' י"א ט').

ח'. מַעֲצָר. הַפּוֹךְ מֵצֶרֶךְ (כִּמוֹ כֶּבֶשׁ כֶּשֶׁב). וְאִפְשָׁר שֶׁפִּרְשׁוֹ הוּא מֵמַאֲסָר.
ט'. וְאֶת עֵשִׂיר כִּמְתִיו. כְּלוֹמֵר וְאֶת רִשְׁעֵי בְּמוֹתָיו (וְעַי' בְּאוֹרֵי לִקְהֵלִית' ו').
נד י"ב. כִּדְבָר. פִּירְשׁוֹ בּוֹ כִּרְכֹּנֵר בְּעֵרֶבִי. - שִׁשׁ שׁוֹתֵיךְ. חֲלוֹנוֹתֶיךָ, שֶׁהִשְׁמַשׁ
נִכְנֵם מֵהֶן.

י'. הִנֵּנוּ יְגוֹר וְכו' . רֹמֵז לְקְבוֹץ גּוֹג וּמִנּוֹג עַל אֵי וְאִכְרֵם בְּאֶרֶץ-
יִשְׂרָאֵל. וְהָעֵינִי הוּא: הִיקֵּקֶן קְבוֹץ וְלֹא מֵאִתִּי (מִרְצוֹנִי)? מִי שֶׁנִּקְבֵּץ עֲלֶיךָ
בְּקִרְבְּךָ יוֹפֵל, אִפְסִי כִמוֹ, וְלֹא: מֵאוֹתִי כִמוֹ מֵאִתִּי, עֵיד וְהִי אוֹתִי כִנְכוּר עֲרִיץ
(יִרְמִי' כ' י'). וְעֲלֶיךָ יוֹפֵל, כְּמִישׁ: תְּפֹלֵל אֶתָּה וְכֹל אֲנַפִּיךָ (יְחֻזְקִי' לִיט' ד').

נה י"ג. הִסְרָפְדִי. רֵאִיתִי בְּפִרְשׁוֹ (שֶׁל הָרַסִינִי) וְתַמּוּרַת הַסּוֹם (וְזוֹ מִלָּה עֵרְבִית).
וְהַסּוֹם (הוּא זֶה) אֲשֶׁר תִּכְנֵם סְחִימָתוֹ וְשִׁרְשָׁיו בְּרַפּוּאוֹת. וְאֵינִי סְבוּר שְׁכִין

הכתוב אל הפחות שבצמחים; ובעבור זה אני אומר, כי המפרש לא רצה כי אם הצמח שקורין לו סואם, ואפשר שהוא משה או הסופר משה והפיל האליף ממנו [והסואם עשב שקורחין בו האש במקרה וקורין לו סואסי ביוד, ואני סובר שזה הוא שרצה המפרש].

נ י. ה' ז' י' ש' כ' ב' י' ס. אמר בו התרגום נימין שכבין, והוא ספור לכלבים, שהכלב ישן תדיר, עד שהערב נושאים קש'ם בו ואומרים: ארוכות כתנומת הכלב. ואומרים: הוא בעל תנומה יותר מהכלב.

נ ט. ו' ת' ש' ר' י' ל' מ' ל' פ' ד' . ענינו – ותלכי אל המלך, וכמה אצלי תשורי מראש אמנה (שהיש ד' ח'), ומהענין הזה שרוחך מערבך (יח' כ"ז כ"ה), כלומר ההולכים אליך, כלומר סוחרים, וממנו עוד ישור על אנשים (איוב ל"ג כ"ז) – ילך אליהם וישוטט עליהם ויקיף סביבותם ג'הדות בחמאיו.

י. ל' א' ח' ל' י' ת. כלומר לא שבת. הוא אומר: כאשר מצאה ידך מאכלך והשנת מחיתך, הקלת בתשובה וסור מן העין. וזה הוא דעת התרגום בו, כי אמר: לא סכרת למתב.

י"א. אני מ' ח' ש' ה' ו' מ' ע' ל' ס. ע' באורו לשי' י' כ"ז.

ט"ז. ר' ו' ח' מ' ל' פ' נ' י' ע' ט' פ. כלומר שהרוחות הן עומפות על בני אדם ונוטות אליהם מאת השם, יתעלה שמו, עלת רחמי ע'לינו וסליחתו ע'לינו ועברו על פשעינו, היות נפשותינו מאתו ובריאנו. והוא יתברך חומל עליהם ומרחמם.

נ ז. ו' ע' נ' י' י' מ' ר' ו' ד' י' ס. מענין דלות ושפלות, וכן: ימי עניה ומרוריה (איכה א' ז').

י"א. ו' ע' צ' מ' ת' י' ד' י' ח' ל' י' ק. ירוה וירטיב לפי הענין, הלא תראה שאמר: והיית כנן רוה (שם), ועל דרך ועצמותיכם כדשא תפרחנה (שם ס"ז י"ד). ויחכן בעיני שיהיה מה שאמרו רבותינו (ברכות ל"ז): הצלתו חמה מזה, כלומר הרטיבתו וב'ללה אותו בזיעה בעת עבוד הקדחת והניחתו. וממנו אצלי עוד אמרם במשנה (מ' ערובין נ' מ'): העובר לפני התיבה ביום טוב של רהיש אומר: החליצנו ה' אלהינו, כא'לו אמר נ'שגנו, כלומר השביענו. ויהיה ענין ועצמותיך יחליץ כענין ושמועה טובה תרשן עצם, כא'לו אמר ועצמותיך י'שגן וכענין באמרו ומוח עצמותי י'שקה (איוב כ"א כ"ד).

נ י. כ' א' ש' מ' נ' י' ס' כ' מ' ת' י' ס. פירושו לפי ענינו באפלות, ר"ל באפלות הצרות כא'לו הם באפלות המתים, והוא כמו הושיבני במחשכים כמתי עולם (איכה נ' ו') ואמר בו התרגום מה שדומה לענין, והוא: אתוחר עלמא כאנפנא כמה דאחור קבריא כאנפי מתיא.

י"ס. כ' י' ב' ו' א' ו' נ' ו'. פירושו אם יבוא ע'לינו צר כנהר פורץ ורב, רוח ה' תסלקנו מע'לינו ותרחנו.

ס י. כ' ב' כ' ר' י' מ' ד' י' נ'. הבכורים והבכורות מן הנמלים אצל הערב הבחורים והבחורות, וכבר שם זולתי (הרס"ג) כמו בכר הנמל, והבית בו נוספת, וזה אשר לא ארצה בו.

י"ז. ו' ש' מ' ת' י' ס' ק' ר' ת' ד'. הוא המס אשר יקוהו הפקידים.

סא א' פ ק ח . היא מלה נכפלת כהכפל פתלתל (רברים ל"ב ה') והוא מקור, ופתלתל תאר; אלא שפקח קוח, אע"פ שהיא מלה אחת היא כתובה שתי מלות, כמו יפיה (ירמ' מז כ') מלה אחת והיא כתובה שתי מלות. והכונה היא כמו פתחתך היום מן האויקים (ירמ' ח' ד').

ג' א י ל ה צ ד ק . מענין אילנות, כמיש: משע ה' להתפאר.

ו' ו ב כ ב ו ד ם ת ת י מ ר ו . אמר בו התרגום תתפנקן.

סג א' ק מ ו ק . אָרוֹם . צַעַה ב ר כ כ ח ו . נוטה בעצם כחו, כלומר נוטה על איזה מקום שירצה והולך כאשר יחפץ בעבור יכלתו וחזקתו. וכן פירוש מהר צעה להתפתח (שם יא י"ד), מהר הנוטה להתפתח ולהגלות, כלומר האסור החפוש הנוטה מעל בני האדם והנפרד מהם. אבל ושלחתי לו צעים וצעהו (ירמ' מ"ח י"ב) אשלח עליו אנשים שיחסרוהו וישפילוהו, הלא תראה שאומר עליו וכליו יריקו ונכליהם ינפצו (שם). או יהיה פירושו אשלח עליו מפורים ופורו אותו. ושני הפירושים בשני הענינים מסכימים על הערב בתמורת העיץ בנימיל בראשון, כי פירוש צעה בערכי צני, ובענין השני פירוש צעים – מצעציעין, והוא כפול הצדי והעיץ, כלומר מפורין. ופירוש אף צעה זונה (ירמ' ב' כ') הוא אצלי כמו צעה ברכ כחו, ופרושו הזונה הנוטה ומתפרצת על ההרים והגבעות, כאשר אמר עליה: ותאמרי לא אעבור כי על כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רענן את צעה זונה. ספר הליכחה שהיא מתפרשת ופושטת במקומות האלה, כמיש בכרה קלה משרכת דרכיה (שם, ב' כ"ג).

ג' א נ א ל ת י . כמו הנאלתי (לכלכתי). וע' באורו לישע' י"ט ו'.

ט' ב כ ל צ ר ת ם ל ו צ ר . חוקם ואמצם, ולי כנוי לישראל במקום להם, כאלו אמר בכל צרחם להם אִמֶץ (צר מל' מצור, צור) ויהיה צר פועל חולף. י"ח, ל מ צ ע ר . כלומר במעט זמן, וכן בדהיב כ"ד כ"ד: במצער אנשים. כלומר במעט אנשים.

סד א' ק ק ס י ם . הקרוב שבפרושים בו הקש, והוא העשב היבש. **סה** ד' ו ב נ צ ו ר י ם י ל י נ ו . רוצה בו התרבות, וכן: ונצורי ישראל להשיב (שם מ"ט ו') על עיני וחרכותיה אקומם (שם מ"ד כ"ז); ויבשר להיות מזה הענין כעיר נצורה (שם א' ח').

י' א' ל מ נ י מ מ ך . לקהל ומנין הרב. דומה למה שאר"ל (מ' שבת א' ד'): נמנו ורכו בית שמאי על בית הלל.

י"ט. ו ג ל ת י ב י ר ו ש ך . הגילה היא תנועה לשמחה ולאכל, כמיש ונילו ברערה (תה' ב' י"א) וכן: וכמריו עליו יגילו (הושע י' ה') – יתאכלו.

סו ד' ב ת ע ל ו ל י ה ם . כמה שאסבכ להם מן הרעות.

י' א' מ ז י ז כ ב ו ד ה . חיות הבר, וכן: וזיו שרי ירענה (תה' פ' י"ד).

י' כ"ד. ו ה י ו ד ר א ו ן . בושה וחרפה. והוא על משקל וקרון, והצירה תחת הדלית מפני שאין הריש נדגשת.